
PER A UNA NOVA SOCIOLINGÜÍSTICA CATALANA

El pensament aplicat a la realitat social esdevé tard o d'hora una institució social més. S'institucionalitza: tendeix a adoptar les formes d'una disciplina científica; ingressa en l'àmbit acadèmic; genera estructures de gestió; segrega tòpics que els *mèdia* amplifiquen i distorsionen; esdevé un clos discursiu al servei del poder o legitima els que malden per ocupar-lo... D'altra banda, en el procés cap a la institucionalització, tota disciplina reflexiona amb més o menys profunditat sobre els fonaments epistèmics, els límits cognitius i els resultats científics obtinguts. Es tracta d'una operació metalingüística, d'indagació autoreferencial, en què pesen tant les dades objectives com les representacions pròpies i alienes amb què es construeix un àmbit disciplinar. Tot de fenòmens estudiats per la sociologia del coneixement, subjecta també a les virtuts i els riscos de la institucionalització del saber.

La sociolingüística catalana és un àmbit disciplinar on es constata igualment aquesta tensió dialèctica entre la institucionalització del coneixement i l'ampliació dels horitzons teòrics. Sorgida com a instrument teòric en el context de la lluita antifranquista, la reflexió sociolingüística sobre el català no ha acabat de perdre el valor afegit de pensament militant. Fins i tot quan s'ha desenvolupat des de les institucions autonòmiques, la descripció i anàlisi de la realitat sociolingüística naixia d'uns supòsits teòrics i d'un repertori conceptual (*conflicte lingüístic, substitució lingüística, normalització lingüística, autoodi...*) poc o gens qüestionat, i sotmès a una verificació empírica apriorística. La major part del estudis partien —parteixen, de fet— d'una aplicació mecànica de les intuïcions embrionàries que encunyà en el seu moment el valencià Lluís V. Aracil i que s'han convertit en una mena de cànon reduccionista o de vademècum per a l'adoctrinament neocatecumenal. El refinament de l'esquema, l'anàlisi contrastada o, més encara, la discussió fructífera han estat substituïts per

l'anuença còmoda del “ja ens entenem, oi?”. Aquesta actitud acomodaticia resulta, si mé no, difícil d'entendre quan els canvis socials operats als territoris de llengua catalana durant les darreres dècades han estat tants i tan profunds en tots els terrenys, des de l'articulació política (noves xarxes de poder per la descentralització administrativa de l'Estat espanyol, integració europea, nou ordre planetari...), a la nova composició demogràfica; de la diversificació i la dependència econòmica a les pautes del jovent urbà; de la irrupció de les TIC en totes les instàncies de la vida quotidiana als nous contextos de la “glocalització” i l'emergència problemàtica de la diversitat cultural...

Tot apunta doncs, a una necessitat de renovació teòrica, que sembla obrir-se pas a poc a poc, per la suma de sensibilitats discursives i d'aportacions conceptuals diverses. Aquest dossier monogràfic n'és un testimoni concloent. En efecte, els sis treballs que l'integren comparteixen el tret comú del renovellament teòric. Això implica una voluntat d'incorporar la complexitat a les descripcions sociolingüístiques; de dotar-se d'unes eines conceptuals més potents i més ben esmolades i d'insinuar una actitud crítica però respectuosa envers el que anomenaríem el canon explicatiu institucional.

El pòrtic del dossier és un estudi d'Ernest Querol sobre «Les representacions de la sociolingüística catalana». Querol aplica la seva anàlisi a un corpus de diferents treballs sociolingüístics que comparteixen un marcat aire de família. En primer lloc planteja l'escassa consistència del sintagma “sociolingüística catalana”, en ell mateix i en el baix perfil dels seus objectius programàtics. Tot seguit qüestiona la periodització que se n'ha fet, l'ancorament metodològic i l'escassa diversificació temàtica. A més de reivindicar la centralitat de les aportacions aracilianes, Querol critica la manca de visió de conjunt que caracteritza el discurs sociolingüístic català, on, a grans trets, s'ha passat d'una «sociolingüística amb idees i sense dades a una altra amb dades, però sense idees». Finalment resumeix la seva contribució particular a la renovació metodològica i conceptual, tal i com l'ha aplicada a diversos estudis de camp. Querol analitza la transmissió intergeneracional de la llengua a partir d'un model explicatiu que considera tant el grup de referència dels parlants, com la xarxa social en què s'integren i les representacions socials que informen la seva conducta. El constructe que permet integrar i formalitzar totes aquestes variables és la teoria de les catàstrofes, particularment el model de catàstrofe en papallona.

Les connexions entre la teoria social i la indagació sociolingüística produïda a casa nostra són l'objecte que estudia Francesc Xavier Vila en un extens i documentat

recorregut, intitulat «De ponts i valls. Aportacions de les ciències socials a la sociolingüística catalana». Vila remarca que la interdisciplinarietat no ha estat fins ara ben resolta, ni del costat de les ciències socials, que sovint es mostren “alingües”, ni del de les ciències del llenguatge, escassament interessades a explorar la dimensió social. Vist que han conviscut més com a terrenys paral·lels que no com a dominis interconnectats, la col·laboració interdisciplinària és més un *desideratum* teòric que un fet observable. Per això es pot dir metafòricament que hi ha «massa valls i massa pocs ponts», encara que l’eclecticisme teòric i metodològic resulti indispensable per tal de defugir dogmatismes innecessaris.

Acceptada la indefinició bàsica de les relacions interdisciplinàries, Vila passa revista als estudis generats en l’àmplia “interfície” que vincula llengua i societat. Això el porta a considerar tendències i resultats de recerca de molt diversos camps: etnografia de la comunicació, sociologia de la llengua, politologia i dret lingüístic, demografia lingüística, psicologia social de la llengua i psicolingüística. Una revisió semblant opera per la banda dels estudis de sociolingüística catalana, entenent-los en un sentit molt lat, i discriminant-hi tres eixos dominants: un de lingüístic, un de social i un de psicològic. Per això, a més de la producció sociolingüística estricta, considera les aportacions que es fan a l’estudi social de la llengua en les parcel·les de l’economia, la pedagogia, l’antropologia, la pedagogia o la comunicació social, entre d’altres.

En el tercer treball, «Elements per a una sociologia sistèmica del llenguatge», Josep P. Conill i Anna Salomé exploren les possibilitats d’aplicació d’un model teòric complex, l’elaborat pel sociòleg alemany Niklas Luhman, que s’inspira en les premisses dels sistemes autopoietics i autoreferencials. Conill i Salomé fan una presentació molt ben travada de les denses bases filosòfiques i sociològiques que informen la reflexió sociològica de Luhman. Es tracta d’una «superteoria social de pretensions universalistes», un pensament teòric complex per tal de captar la complexitat inherent a la vida social postmoderna. En lloc d’optar per les solucions eclèctiques de compromís, els autors advoquen per copsar l’entrellat de la reflexió luhmaniana. Aquesta es fonamenta en la idea que la vida social no és un sistema obert sotmès a l’entorn, sinó que constitueix un algorisme molt dens. Un polisistema funcional, que es crea i es recrea a dintre seu, i que integra, redimensionant-les, tant les interaccions de les comunitats segmentades, com les relacions jeràrquiques de les societats estratificades. L’article forneix un marc teòric extens on inscriure l’ampli ventall dels *topica* sociolingüístics. S’hi poden fonamentar tota mena d’estudis: els d’etnografia de la comunicació i l’anàlisi de la

conversa; els que tenen un biaix diacrònic o s'orienten a la història social de la comunicació o els que es decanten envers la comprensió dels *mèdia* i de la seva naturalesa epistèmica, sociopolítica o estètica; així com envers el paper que hi representa la llengua estàndard.

El quart estudi del dossier, «Ús lingüístic, legitimitat i discurs: consideracions weberianes», es deu a Guillem Calaforra. És una indagació sobre el nou paradigma sociològic de la definició social, desenvolupat per Ernest Querol en els termes adés esbossats. En concret, Calaforra explora els lligams entre aquest paradigma, l'anàlisi crítica del discurs i la noció weberiana de "legitimitat". Sense invalidar l'articulació de les tres variables independents que integren el model aplicat per Querol, Calaforra proposa una anàlisi detallada dels continguts de les representacions socials: apel·la a la necessitat de tenir en compte els fonaments històrics i contingents de tot context estudiat; suggereix una dissecció més fina i omnicomprendiva, a la manera foucaultiana, dels mecanismes de poder i manifesta raonades prevencions respecte del valor teòric que té el subjecte, ni que sigui el subjecte reflexiu de la tradició frankfurtiana, com a unitat de mesura sociolingüística.

La qüestió medul·lar que planteja Calaforra és com es lliguen les representacions socials amb les actuacions lingüístiques. Calaforra proposa d'abordar el problema tot relacionant el discurs, la sociologia i la creació de legitimitat social, que no poden de ser tres vessants d'una mateixa realitat omnipresent i efectiva. La legitimitat no és una abstracció analítica, ni un ens ontològicament preestablert, sinó una dimensió pragmàtica de la comunicació social i dels discursos en què s'encarna. La proposta és, doncs, ben dinàmica, i defuig tant el mecanicisme hiperideològitzat d'ascendent marxista com el relativisme discursiu postmodern. D'altra banda, l'autor suggereix la integració dialèctica de molts aspectes discursius en l'anàlisi de les situacions de multilingüisme, inclosa l'autocrítica del subjecte contingent que crea discurs teòric.

Xavier Lamuela proposa una crítica ben fonamentada del concepte "normalització lingüística" en «Instal·lació o establiment. Encara sobre els objectius de la promoció lingüística», text que tanca l'anàlisi de la dimensió més sociològica del discurs sociolingüístic català. Després de revisar la «panòplia de sentits diversos del terme», Lamuela reprèn, ampliant-les en algun cas, nocions sobre les quals ja ha teoritzat en ocasions anteriors, com ara els objectius de la planificació lingüística o el parell «funcions socials de la llengua» i «funcions lingüístiques de la societat». Ara se centra a més en la dicotomia *establiment* i *instal·lació*. L'establiment és el procés

sociolingüístic pel qual una llengua es dota de necessitat d'ús i adquireix la funció discriminant principal. La instal·lació és un estadi anterior a l'establiment i no hi condueix per força. Consisteix en una estandardització lingüística parcial i en l'adquisició també parcial de funcions socials discriminants, però no amb caràcter absolut o principal. Lamuela defensa que, en el context sociopolític actual, el català pot optar a reforçar l'estatus de llengua instal·lada, però difícilment pot assolir la preeminència absoluta d'una llengua establerta. Els seus punts de vista són compatibles amb la reivindicació de nocions com ara llengua pròpia o llengua territorial, i l'enfronten tant als neoliberals que defensen concepcions utilitaristes i pseudonaturalistes com als qui, en virtut d'una axiomatica nacionalista ultrancera, encara advoquen il·lusòriament pel monolingüisme en català. Dit en altres termes, Lamuela refuta la disjuntiva exclouent entre normalització lingüística o substitució lingüística i suggereix l'acoblament entre les reivindicacions polítiques i la reelaboració teòrica del discurs sociolingüístic.

Tanca el dossier l'estudi d'Antoni Mas i Brauli Montoya sobre «La sociolingüística de la variació als Països Catalans: estat de la qüestió». Com el nom indica, es tracta d'avaluar els resultats del que convencionalment s'anomena també microsociolingüística. Nomenclatures a banda, aquí es posa l'èmfasi en l'estudi dels factors socials en tant que correlacionats amb uns efectes formals observables. Podria semblar que, a aquest costat del gènere, a diferència del que s'esdevé amb els factors externs o pròpiament sociològics, l'anàlisi de la variació lingüística és un domini encalmat, que no demana gaires revisions. Tanmateix, els autors s'encarreguen de mostrar que això és un miratge, tot just conseqüència d'unes inèrcies i d'unes mancances que convindria superar. Sense anar més lluny, Mas i Montoya remarquen que la majoria dels treballs sobre variació no ha dut a la pràctica el patró d'anàlisi de la variació esbossat per Labov fa més de tres dècades: discriminació de la procedència de les variants, detecció de les tendències del canvi i consideració de l'eventual atrofia de variació en la llengua de referència. Com s'infereix fàcilment, tots tres eixos implicaven que es considerés el fet del contacte lingüístic i la interferència dins de la comunitat de parla estudiada. Doncs bé, Mas i Montoya constaten que la majoria d'estudis ha bandejat aquest plantejament i s'ha centrat en una consideració immanentista de les dades, prescindint de les variables sociològiques.

A partir d'aquesta observació, els autors passen revista a les aportacions bibliogràfiques generades al llarg dels anys, agrupant-les en tres categories, segons es tracte de comunitats de parla amb predomini del català, amb predomini del castellà o

en una situació de llengua escapçada. Dels dos primers grups ens donen la nòmina d'estudis centrats en la fonologia o en la morfologia. Del tercer fan més aviat una proposta de recerca sobre les restes o vestigis lingüístics vius en comunitats on el català està virtualment extingit. És de destacar l'enorme interès de les conclusions a què arriben Mas i Montoya després de fer un balanç detallat, de reclamar la integració entre macro i microsociolingüística i d'apuntar la rellevància dels estudis variacionistes en les comeses de la planificació lingüística.

Com es pot comprovar, es tracta d'un dossier documentat, on els diferents treballs estableixen relacions de diàleg no sempre habituals. Això vol dir que, més enllà de la redundància, que denota interessos comuns i coincidències saludables, el lector trobarà complementarietat en les perspectives i, de vegades, controvèrsia en l'abordatge dels temes d'estudi, en el diagnòstic dels casos problemàtics, o en l'acuitat de les solucions apuntades. Justament aquestes diferències d'èmfasi teòric o d'accent expressiu haurien de servir de ferment per a la renovació tan ansiada a què ens referíem a l'inici d'aquestes línies.

SCIPEDIA

MIQUEL NICOLÁS
Universitat de València

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

ERNEST QUEROL
Universitat Oberta de Catalunya